

Ковпик Світлана,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української
та світової літератур
Криворізький державний
педагогічний університет

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НАСТРІЄВИХ ДОМІНАНТ НОВЕЛИ БОЛЕСЛАВА ПРУСА «КАМІЗЕЛЬКА»

У статті йдеться про специфіку моделювання подій у новелі польського письменника Болеслава Пруса «Камізелка». Авторка статті спробувала дослідити спосіб художньої презентації подій у новелі «Камізелка», сутність якого полягає у тому, щоб підпорядкувати їх настроєвій домінанті — відтворити внутрішні переживання персонажів, де релевантними є стан смутку та туги, котрі накладаються на спогади про трагічні сторінки життя з минулого. Помічено, що у новелі «Камізелка» реалізуються такі риси новелістичного жанру, як наявність єдиного настроєвого епіцентру, динамізм, лаконізм, компактність композиції, напружений сюжет, події подаються як реальні і разом з тим, як якісь незвичні, є також символічна річ, а саме камізелка. З'ясовано, що динамічність розповіді у новелі забезпечується за рахунок не тільки коротких та ритмічних речень, а й абзацового структурування тексту. Функції абзаців у новелі Болеслава Пруса полягають у тому, щоб сфокусувати увагу реципієнта на важливому моменті чи епізоді, котрий складає зміст абзацу. У такий спосіб автор намагався максимально напружити сюжет та урівноважити перебіг настроїв твору, моделюючи ситуацію очікування, перестороги, як настроєвий домінант тексту новели.

Ключові слова: настроєві вузли, авторська нарація, локалізований сюжет, настроєвий епіцентр.

Kovpik S. Specificity of translating mood dominants in the short story "Kamizelka" by Boleslaw Prus.

The article represents the peculiarities of event modeling in the short story "Kamizelka" by Polish writer Boleslaw Prus. The paper studies the way of artistic event presentation in the short story in terms of its essence, which is subordinated to the mood dominant. The latter is revealed through reconstructing the inner experiences of the characters, which are relevant to the state of sadness and anguish imposed on the memories of tragic past life events. It is noticed that the short story "Kamizelka" contains such features of the novelistic genre as: the presence of a single mood epicenter, dynamism, conciseness, the compactness of the composition, the fraught plot, routine and simultaneously unusual event presentation, a symbolic thing called "kamizelka". It is determined that the dynamic of the plot in the

short story is ensured not only by short and rhythmic sentences, but also by paragraph structuring of the text. The paragraph features in the short story by Boleslaw Prus are aimed at focusing the recipient's attention on an important moments or episodes that make up the content of the paragraph. In this way, the author tried to increase the tension of the plot and balance the mood of events in the work, modeling the situation of anticipation, warning, as the mood dominant of the text in the short story.

Key words: mood nodes, author narration, localized plot, mood epicenter.

Постановка проблеми. Творчість польського письменника Болеслава Пруса українському читачеві відома завдяки таким творам, як: повість «Форпост», роман «Лялька». П'ятитомне видання його творів з'явилося в Україні в 1978 році. Проте жанровий діапазон творів Б. Пруса дуже різноманітний. На особливу увагу заслуговують малі прозові жанри у творчості письменника, і зокрема, це новела. Його справедливо вважають одним із фундаторів польської новели. Б. Прус помітно вдосконалив жанрові особливості новели, використавши прийом *post scriptum*. Саме відсутність кінцівки у новелах Б. Пруса спонукала реципієнта до самостійного та вдумливого проникнення. Такий прийом став родзинкою письменника-новеліста.

Особливістю його ранніх творів було також й те, що він розвинув жанр «новели з тезою». Помітна увага письменника до психологічної деталі та майстерність створення потужних настроєвих вузлів у невеликому за розмірами епічно-прозовому жанрі, піднесли художність новели, як жанру, в польській літературі на досить високий рівень.

Досліджуючи творчість Б. Пруса, літературознавці виявилися одноставними в тому, що цей письменник дуже тонкий психолог, котрий був уважним до найменших деталей у поведінці персонажів, він ретельно підбирав та конструював речення у такий спосіб, щоб максимально влучно передати перебіг емоцій, настроїв, почуттів, станів персонажів його творів. Сюжети його новел напружені, не переобтяжені зайвими відступами, що змушує читача бути сконцентрованим, аби осмислити те, що саме письменник хотів донести до свідомості реципієнта.

Відзначимо, що Б. Прус вміло розставляв акценти над усіма настроєвими ключовими вузлами у своїх творах. А це у свою чергу сприяло тому, що письменник вдало передав усю специфіку життя тогочасного польського суспільства, соціуму, епохи. Переклад творів Б. Пруса українською мовою у свій час здійснили: Д. Андрухів, Ю. Попсуенко, А. Марахова, М. Пригара, О. Стаєцький, та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Звичайно, найбільшу увагу українських літературознавців привертала прозові

твори великих жанрів Б.Пруса. У 1967 році була опублікована монографія П.Вербицького, в якій він дав етико-естетичну оцінку деяким романам та повістям польського письменника. Сьогодні полоністичні студії в Україні помітно активізували інтерес до малих жанрів прози Б.Пруса, а саме оповідань та новел. Польська дослідниця Г.Курковська помітила, що для новел та оповідань Б.Пруса характерним є використання тричленних безсполучникових та незавершених речень, неповних речень та речень з три крапкою, тож можна стверджувати, що фоностилїстика творів письменника є досить оригінальною та психологічно специфічною.

Мета нашої розвідки полягає у тому, щоб дослідити та вивчити специфіку моделювання подій у новелі «Камізелка» Б.Пруса та те, як саме вони підпорядковані настрівим домінантам твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «настрівової домінанти» використовуємо під час аналізу змістової, структурної, комунікативної організації художнього тексту не тільки в перекладі українською, а й мовою оригіналу.

У практиці перекладу є чимало випадків, коли при порівнянні перекладу з оригіналом щось «додавалося», або «зменшувалося», або змінилося. Сьогоднішні реалії перекладів змушують реципієнтів бути уважними до текстів, адже саме переклад має потужну силу впливу на психіку читача.

Отже, назва твору Б.Пруса «Камізелка» фокусує увагу читача на такому предметі гардеробу — камізелці, в українському перекладі «жилетці». Здійснюючи переклад опису жилетки, О. Стаєцький звертає увагу на один з хлястиків цієї речі, котрий був «... *подзьобаний зубцями пряжки*» [5, с. 207]. В оригіналі тексту новели використано прикметник «*rokluty*», що означає «проколений декілька разів».

Перекладач застосував дієприкметник *подзьобаний*, котрий належить до групи гуцульської гвірки та означає: «*Укрити яку-небудь поверхню заглибинами, ямами, ямками і т.ін. в багатьох місцях*», тобто сутність лексичного значення збереглася, а ось опис жилетки, набув, завдяки використанню діалектної лексеми, національного колориту та підсилив акцент на стані пряжки на жилетці, а також максимально наблизив читача до сутності тексту твору. А ще очевидно перекладач дбав про повноту сприйняття лексичної сторони оригіналу читачем, світогляд, культура якого дещо відмінні від авторської.

У тексті оригіналу новели «Kamizelka» Б.Пруса є вказівка на те, що «*chorej kamizelczyn*» [6], українською перекладено у такий

спосіб «*благенька жилетка*» [5, с. 207], тобто старенька, зношена. Саме зменшено-пестлива форма слова «благий» надала опису речі зворушливого вигляду. У такий спосіб перекладач переніс настроєвий акцент на стан речі, зацікавив реципієнта.

Особливо емоційно забарвленим є у тексті переклад діалогу між подружньою парою, стосунки яких складають основу сюжету новели. Сам діалог подружжя дуже динамічний складається з коротких реплік, більшість з яких закінчуються трьома крапками.

В оригіналі новелі Б. Пруса дружина звертається до чоловіка «... *tonet upominajcsym*» [6], тобто нагадала йому про необхідність завершувати пізню роботу. Але перекладач позначив тон розмови дружини з чоловіком як «благальний», надавши йому жалісливого звучання і водночас співчутливого. Адже дружина турбувалася про чоловіка, а тому виявила занепокоєння через те, що він до півночі працював. Тож український прикметник «благальний» підсилив унікальність стосунків подружжя, де турбота один про одного була основою взаємин. Письменник звертає увагу на те, що подружжя скрізь і всюди було разом, а тому між ними панувала справжня гармонія почуттів та взаєморозуміння.

Як відомо, «першотекст» помітно затискає перекладача, котрий десь підсвідомо добирає потрібні мовні відповідники для перекладу. Проте, інколи перекладач дозволяє собі інтерпретувати деякі моменти з тексту оригіналу.

Так, наприклад у тексті оригіналу новели «Камізелька» йдеться про те, що подружжя під час прогулянки купило два кухлі «*doskonalej wody*» [6], тобто чистої питної води. Але перекладач інтерпретував це словосполучення як «солодка вода», корелюючи його, вочевидь, з дома солодкими пряниками, яких подружжя придбало під час прогулянки. Звичайно, перекладач як інтерпретатор мав право на особистісні смисли і розуміння тексту оригіналу. Проте, варто не забувати про цю теорію смислу Р. Павлієніса, який наголошував на тому, що в тексті закріплені авторські концепти, розуміння яких відбувається через призму особистісного розуміння читачем тексту твору. Ось тому інтерпретацію необхідно розглядати як занадто суб'єктивне відтворення авторських концептів.

Особливо напруженим виявився діалог дружини хворого урядника з лікарем. Цей діалог також динамічний, складається з коротких реплік стверджувального характеру, котрі переважно виражені незакінченими реченнями. Незакінчені речення складають сутність відповідей лікаря на запитання дружини хворого урядника. Структура реплік лікаря

вказує на безпорадність стану хворого. Лікарю бракувало слів дружині урядника щодо пояснення справжнього стану її чоловіка. А тому усю смислову напругу цього психологічно складного діалогу письменник дуже майстерно перемістив у відступ-роздум лікаря, який, оглядаючи вулицю, де мешкало подружжя констатував: «*A-a!.. Яка ж темна вулиця, ще й небо затягло хмарами...*» [5, с. 211]. Саме ця репліка має психологічне навантаження, адже містить натяк на щось не дуже добре, передчуття лиха, безвиході, безнадії. Наприкінці новели цій думці письменник надасть зовсім іншого настрійового звучання. І зрозуміло, що Б. Прус акцентував на ній увагу недаремно, так само недаремно він вклав її в уста лікаріві.

Емоційно напруженими є діалоги хворого чоловіка з дружиною, яка вимушена приховувати від нього діагноз та стан протікання його хвороби. Жінка намагалася не дивитися йому в очі, ніяковіла та завмирала кожного разу, коли він питав про хворобу. Відзначимо, що при перекладі одиниці мови тексту оригіналу було замінено на одиниці іншої мови з максимальним збереженням настройової інформації, котра містилася у тексті оригіналу. Наприклад:

«*No, widzisz, jakim ja nerwowym!.. Koniecznie ubrdalo mi się, że doktor zwątpił o mnie... Ale... przekonałaś mnie... Już jestem spokojny!...*» [6].

«*От бачиш, який я нервовий!.. От влізло мені в голову, що лікар дивиться на мене як на безнадійного... Але... ти переконала мене... Я вже спокійний!...*» [5, с. 213].

Репліки хворого урядника супроводжуються такими коментарями автора: «знервовано», «драгівливо», «сердито». Окрім цього, його репліки-питання до дружини чергувалися зі несамовитим сміхом, що вказувало на стан агонії хворого.

Значна частина змісту тексту «Камізелки» передається через незакінчені (обірвані) речення, котрі виражають такого плану емоції: страх, невпевненість, смуток, настороженість. Особливу функцію цього типу речення відіграють тоді, коли дружина намагається відвести думку чоловіка від підозр стосовно його помітного схуднення:

— *Не вигадуй!* — *перебила його дружина.* — *Не розтовстіє же ти...*

— *А хто його знає? Бо як я спостерігаю за жилеткою, то...* [5, с. 214].

Дружина постійно чинить супротив розвитку підозрілих думок чоловіка, максимально блокуючи його репліки своїми стверджувально-окличними. У такий спосіб досягається помітне зниження напруги. Такого типу діалоги вимагають значної акумуляції психологічних

можливостей одного із співрозмовників (дружини). Підозрілість хворої людини стосовно стану свого організму відзначається знервованістю, роздратуванням. І саме це складає основу настрійового вузла змісту новели «Камізелька». Письменник так лаконічно моделював розвиток сюжету, щоб максимально сконцентрувати увагу на сутності важливих настрійових вузлів твору, аби підсилити перлокутивний ефект мовленнєвого акту в напруженому діалозі подружжя. У розвитку сюжету новели особливого значення набуває зізнання хворого урядника дружині стосовно того, чому жилетка стала останнім часом затісна для нього: *«Вислухай мене, відкрию тобі одну таємницю... Бачиш, я з цією жилеткою трохи обдурював. Щоб тебе заспокоїти, я щодня сам підтягував пояс, і тому жилетка ставала тісною... так учора я затягнув хлястик до кінця. Я вже журився, думаючи, що викриється таємниця, коли раптом сьогодні... Знаєш, що я тобі скажу?»* [5, с. 215]. Як відомо, зізнання — це особливий вид іллокутивного акту, мета якого полягає в тому, щоб створити перлокутивний ефект, котрий спрямований на те, щоб змінити емоційний стан одного з учасників мовленнєвого акту. Письменник не акцентував увагу читача на реакції дружини щодо такого зізнання чоловіка. Перлокутивний ефект від зізнання реалізувався у бажанні дружини ще більше підтримати свого чоловіка. Призначення підтримки полягає у поліпшенні емоційних станів обох співрозмовників: *«І так вони просиділи, горнучись одне до одного, цілий вечір»* [5, с. 215].

Окрім цього, з'ясовано, що помітна кількість незакінчених (обірваних) речень у тексті художнього твору надають динамічності мовленню персонажів, напружуючи перебіг їхніх настроїв та емоцій, почуттів.

Помічено, що текст перекладу новели «Камізелька» рясніє вставними словами та словосполученнями такого типу, як: *можже, певно, здавалося*, котрі зустрічаються у репліках хворого чоловіка та передають стан його невпевненості: *«певно, я страшенно визуд і, звичайно, не можу бути здоровим, аж поки не поправлюся, це ясно!..»* [5, с. 215]. Десь підсвідомо він відчуває, що його організм слабне, сил бракує, стан погіршується, але стан реальних речей дисонує з підсвідомими оцінками. Самонавіювання заспокоїло у даній ситуації хворого, він у такий спосіб намагався розвіяти невпевненість. І для цього він звернувся до своєї дружини, яка повинна була спростувати його підозри. Ось саме цей момент є потужним настрійовим епіцентром новели «Камізелька»: *«Жінка насторожено прислухалась до цих його слів і змушена була визнати, що чоловік має рацію»* [5, с. 214].

Зазначимо, що в польській мові еквівалентом вставного слова «певно» є такі лексеми: *no pewnie, rzecz jasna, to oczywiste, na pewno* [5, с. 223]. У реченні «*Strasznie musialem schudnac, i naturalnie dopoty nie moge byc zdrowym, dopoki mi ciela nie przybedzie, to darmo!...*» [6] невпевненість мовця виражена словосполученням «*mogę być*».

З метою посилення експресивності у тексті перекладу використано прийом редуплікації, функції якого полягають в посиленому впливі на реципієнта та в особливому виокремленні емоції:

— *Ну-ну!.. — шепотів він. — Хто б міг сподіватися на таке?.. Цілих два тижні я ошукував свою дружину, що жилетка тісна, а вона сьогодні й справді стала тісною!.. Ну й ну!* [5, с. 215].

Вигук з компонентом Бог вказує на появу хоч незначних, але все-таки оптимістичних сподівань хворого на одужання: «*Боже мій! — шептав він, цілуючи дружини руки, — а я думав, що вже отак худнутиму до... кінця*» [5, с. 215].

Відзначимо, що потужним настроєвим вузлом новели «Камізелька» є авторський підсумок, котрий подається в кінці твору. Це своєрідний такий собі *post scriptum*. Зазвичай прийом *post scriptum* письменник використовує для того, щоб розтлумачити читачеві свій твір або ж звернути увагу насамперед на джерела сюжетотворення оповідей та ключові моменти їх потрактувань. Проте у Б. Пруса цей прийом використано з метою повчання та настанови читачеві, а також для того, щоб максимально піднести загальний настрій сприйняття змісту твору: «*Та хто ж усе-таки скаже, що за тими змарами немає сонця?*» [5, с. 216].

У такий спосіб кінцівка твору виглядає дещо життєстверджуючою та додає певного філософічного звучання темі новели, що значно стабілізує загальне емоційно-настрійове сприйняття сутності змісту твору художньої літератури. Саме цей роздум підсилює загальну настроєву тональність новели Б. Пруса «Камізелька».

Отже, при перекладі тексту новели «Камізелька» з польської мови на українську максимально збережено експресивні особливості тексту оригіналу. Такий переклад виконує не тільки інформативну функцію, а й художньо-естетичну. Перекладач старанно зберіг кардіограму емоційно-настрійового фону новели.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Підсумовуючи, зазначимо, що перекладачеві вдалося з достатньою відповідністю передати настроєві домінанти новели Б. Пруса «Камізелька», динаміку емоцій, психічних станів головних персонажів твору. Адже всі ці специфічні властивості тексту новели є визначальними для наративної

стратегії письменника. У перекладі українською мовою відчутне бажання перекладача максимально наснажити текст перекладу такими відповідниками в українській мові, котрі передають увесь трагізм складної життєвої ситуації подружньої пари при цьому точно збережено динаміку настрівової діаграми змісту твору.

На нашу думку, твори польського письменника Б.Пруса належним чином не дослідженні українськими літературознавцями, компаративістами. Тож уважаємо, що творчість письменника можна вивчати з точки зору психопоетики, соціоніки. Неабиякий інтерес твори малих жанрів Б.Пруса можуть складати для вивчення їх на рівні фоностилістики та поетики твору в цілому.

Література

1. Вербицький П. Болеслав Прус. Творчість. Харків, 1966. 250 с.
2. Баган О. Типологія позитивізму у творчості Болеслава Пруса й Івана Франка (зіставний аналіз романів «Лялька» і «Перехресні стежки». Київські полоністичні студії. 2017. Т. 29. С. 154–164.
3. Kurkowska H. Skorupka S. Stylistyka polska. Zarys. Warszawa, 1969. S. 205–223.
4. Павленіс Р. Проблема смысла: современный логіко-філософський аналіз текста. М. : Мысль, 1983. 146 с.
5. Прус Б. Твори в п'яти томах. Т. 2. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1978. 489 с.
6. Prus B. Wybór pism. Nowele. T II. S. 5–36, 36–88, 198–222, 346–362, 362–392, 415–42.
7. Українсько-польський словник еквівалентів слова / відповід. редактор: А. А. Лучик. Київ. 2011. 316 с.